

ebben nem csupán a szabadság és demokrácia elveire alapozott új, aktualitását napjainkig megőrző társadalmi szerződés tartalmát határozta meg, de rámutatott a liberális demokrácia torzulásaira is. Megoldásként pedig az emberi méltóság követelményét legfőbb prioritásként középpontba állító, a munkások tulajdonossá és önkormányzóvá tételét szorgalmazó koncepciót vázolta fel.

Dénes Iván Zoltán könyve a korábban megjelent tanulmányaira támaszkodik, azokat azonban jelentős mértékben átdolgozza, újjászervezi, szemléleti és stiláris szinten alapvetően megújítja. A kötet így semmiképpen nem tekinthető korábban megjelent tanulmányok egyszerű újraközlésének, azaz, a szervesen megfogalmazott monográfia követelményeinek minden tekintetben megfelel.

A haza, a nemzet, a hagyományok, az európaiság, a haladás és a korszerűség kérdéseiről lefolytatott 19-20. századi magyarországi nemzetkarakterológiai és önazonosság-kereső diszkurzus monografikus igényű, tudományos bemutatásával a szerző eddigi munkásságának szintetizáló összefoglalását adja, melyet a korábbi ismeretek összegzésén túl elsősorban az autonóm

útkeresés igénye hat át, határoz meg. Munkáját imponáló elméleti felkészültség, a hazai és egyetemes szakirodalom alapos ismerete, annak szuverén feldolgozása, forrásokra alapozott korrekciója és továbbgondolása, meghaladása jellemzi.

A feldolgozott téma érvényessége messze túlmutat a szűken értelmezett szaktudományos megközelítéseken. A benne felvetett kérdések napi aktualitása a globalizáció és az új, demokratikus nemzeti-polgári közösség megteremtése kettős kihívásának szorításában, valamint a legújabb fejlődési rendellenességek tükrében újra jelentősen felerősödött az elmúlt években. A könyv ennek megfelelően érdeklődésre tarthat számot (a különböző szaktudományok művelőin túl) a napjaink dilemmáit nemzeti örökségünk sorskérdéseinek megismerésével megérteni kívánó igényes értelmiségi olvasóközönség valamennyi rétegében. (*Dénes Iván Zoltán: Európai mintakövetés – nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskeresés a 19-20. századi Magyarországon. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001, 310 p.*)

Erdődy Gábor
történész

Kertész András: Nyelvészet és tudományelmélet

Karcsú (mindössze 90 oldalas), de annál jelentősebb kötet jelent meg Kertész András, az ismert germanista nyelvész-akadémikus tollából. Az igen tömör, feszes logikai szerkezetű munka részint összefoglalja, részint újakkal egészíti ki azokat az eredményeket, amelyekre több mint tízéves kutatómunkája nyomán jutott. Mégpedig egy olyan területen, ami az elméleti nyelvészet illetve a nyelvészet-elmélet nemzetközi szakirodalmában is már hosszabb ideje az érdeklődés előterében áll.

A Kertészt foglalkoztató és a könyvében éles logikával és lenyűgöző szakirodalmi tájékozottsággal tárgyalt kérdéskör azonban egyáltalán nem csak a nyelvészek érdeklődésére tarthat számot, hanem volta-képpen bármely szaktudósra, és persze, tudományfilozófusra. Ez pedig a tárgy tudomány és a metatudomány viszonyának kérdése, a szaktudományok és a tudományelmélet(ek), a tudományfilozófia kapcsolatának problémája. Leegyszerűsítve: az, hogy vajon a metatudományos (tudományfilozófiai) reflexió öncélú-e, ami nemhogy nem segíti, de egyenesen akadályozza a szaktudós kutatómunkáját, mindennapi feladatainak megoldását azzal, hogy feleslegesen

túlbonyolítja az episztemológiai helyzetet, teljesíthetetlen és öncélú követelményeket támaszt vagy kiagyalt problémákra mutat rá, és így óhatatlanul dehonesztálja a szaktudományos eredményeket és a kutatómunkát. Vagy ellenkezőleg: a metodológiai reflexivitás, a tudományfilozófiai tájékozottság javíthatja a kutatómunka színvonalát és eredményességét.

Kertész, könyve legelején, válaszként két markánsan különböző véleményt idéz nyelvészekről. *Langacker* azt írja: „Több ok is indokolja, hogy alternatív elméletek értékelésekor ne gyötörjük magunkat semmiféle metodológiai rendszabállyal.” *Devitt és Sterelny* viszont így fogalmaztak: „Jó lenne, ha figyelmen kívül hagyhatnánk a metaelméletet, és csak az elmélettel foglalkozhatnánk, de ez olyan luxus, amit nem engedhetünk meg magunknak. Úgy véljük, hogy a nyelvelmélet számos hibája a hibás metaelméletből származik.” A valóban kiemelkedő szaktudósok, például a természettudós Erwin Schrödinger, Werner Heisenberg vagy Stephen Jay Gould nem is engedték meg maguknak azt a luxust, hogy ne foglalkozzanak szakmájuk tudományelméleti kérdéseivel. És persze, a kiemelkedő tudományfilozófusok, Rudolph Carnap, Thomas Kuhn vagy Polányi Mihály szaktudósként kezdték pályájukat.

Tárgytudomány és metatudomány viszonyának kérdését Kertész természetesen nem általánosságban veti fel a könyvében, hanem a következő konkrét *alapkérdés* formájában:

„(a) Milyen irányba és meddig tágíthatók a *nyelvészeti elméletalkotás határai* a tudományelméleti reflexió fényében, és

(b) milyen irányba és meddig tágíthatók a *tudományelmélet határai* a nyelvészeti elméletalkotás fényében?”

A válaszkérés területét tovább konkretizálva Kertész a *generatív nyelvészet* és három modern tudományelmélet: a tradi-

cionális *analitikus tudományfilozófia*, az újabb keletű *tudásszociológia* illetve a *naturalizált episztemológia* viszonyát teszi elemző vizsgálat tárgyává. Válaszkereső eljárása pedig igen szellemes: esettanulmányok segítségével szembesíti a három említett tudományelméleti felfogást a szaktudomány, a generatív nyelvészet elméletalkotási problémáival, és mutatja meg, hogyan ismerhetik fel, illetve hogyan tágíthatják *saját korlátaikat* mind a szaktudományos, mind pedig a metatudományos elméletek. Kölsönösen profitálva ily módon a kapcsolatba lépésből, az egymás alapfeltevéseinek, kérdéseinek és követelményeinek megismeréséből. A *David Bloor*-féle tudásszociológia hatékonyságát Kertész a generatív nyelvészet empiriavitájának példáján mutatja be. Meggyőzően érvel amellett, hogy a szabálykövetés Wittgenstein-féle elméletének Bloor által adott értelmezése összeegyeztethető a generatív nyelvészettel, sőt hozzájárul az elméletalkotási határainak tágításához, mert felmutatja annak társadalmi tényezőkre visszavezethető összetevőit. A harmadik esettanulmányában Kertész a naturalizált tudományelmélet korlátait, illetve a kognitív nyelvészeti elméletalkotás dilemmáit és határait vizsgálja, és arra a következtetésre jut, hogy a naturalizált episztemológia a kognitív nyelvészet természetes metaelmélete, és fontos szerepet játszik abban, hogy nyelvészeti problémákat empirikusan eldönthető kérdésként fogalmazzanak meg és döntsenek el.

Az esettanulmányok vizsgálatából levonható következtetések általánosításaként végül is Kertész a következő hipotézis-párt fogalmazza meg az alapkérdésre adott válaszként:

„(a) Elméleti nyelvészet és tudományelmélet viszonyában olyan, eddig fel nem ismert és ki nem használt lehetőségek jelennek, amelyek kézzelfogható módon hozzájárulnak mind a nyelvészeti elméletalko-

tás, mind a tudományelméleti reflexió határainak *tágításához*.

(b) Azonban a határok tágíthatósága a mindenkori nyelvészeti elméletek és a mindenkori tudományelméleti rendszerek sajátosságainak függvényében jól definiálható *korlátokba* ütközik, amelyek nem hághatók át.”

Kertész – mint maga is hangsúlyozza – nem akar egyik tudományelmélet kizárólagosan helyes vagy hasznos volta mellett sem érvelni. Azt azonban sikerült meggyőzően megmutatnia, hogy mindegyik hasznos, és mindegyiknek megvannak a maga korlátai. Mint jó szerszámok, nyilván különböző „bajok”, dilemmák és problémák kezelésére alkalmasak. A három episztemológiai irányzat egymással sem mindenben kompatibilis. Ismeretes, hogy az analitikus tudományfilozófia alapvetően szemben áll a naturalizált és a szociologizált episztemológiával. Sőt, ez utóbbi két irányzat bizonyos iskolái egymástól is erősen eltérnek. Bár például a Bloor-féle „erős program” magát naturalistának vallja, és a társadalmi (szociológiai) tényezőket korántsem tekinti kizárólagosnak a (gyegek

között a nyelvészeti) megismerésben, hanem elismeri a (kognitív) pszichológiai faktorok szerepét is. És osztja a *Willard Quine*-féle naturalizált tudományelméletnek azt a kiindulópontját is, hogy az analitikus tudományfilozófia apriorisztikus és normatív alapállása tarthatatlan és reflektív, illetve empirikus (pszichológia-szociológiai) megalapozást igényel.

A *Nyelvészet és tudományelmélet*rendkívül jól szerkesztett könyv, a szerző okfejtései világosak, argumentációja meggyőző, a munka szerkezete jól felépített, könnyen követhető. Kertész könyve ráadásul nemcsak logikailag, hanem didaktikailag is igen kiváló. Így a kutatók mellett a graduális és a doktorandusz hallgatóknak is bátran ajánlható, a felsőoktatásban jól használható kézikönyvnek is tekinthető. Én magam, amellet, hogy tudományfilozófusként sokat okultam belőle, fel fogom használni a doktoriskolámban is. (*Kertész András: Nyelvészeti és tudományelmélet. Nyelvtudományi értekezések 150. sz., Akadémiai Kiadó, 2001. 92 p.*)

Fehér Márta
egyetemi tanár (BME)

István Hargittai: *The Road to Stockholm*

Bár manapság sok más nagyon jelentős tudományos díj van – egyik-másik összege még meg is haladja a Nobel-díjét, amely melleleg nem állandó összeg, mert az a Nobel Alapítvány mindenkori évi gazdálkodásától függ –, egyik sem vetekszik a Nobel-díj jelentőségével és általános társadalmi elismertségével. A Nobel-díjat és elnyerőit szinte mítosz övezi. Hargittai István könyve hiteles, ugyanakkor érdekes és élvezetes leírását adja a Nobel-díj alapítása és odaítélése körülményeinek és az elmúlt száz év, ezen belül különösen az

utolsó négy évtized fizikai, kémiai és élettani-orvostudományi Nobel-díjasai életútjának. Ennek különleges színt ad az a hetven beszélgetés, amelyet a szerző a díjazottakkal folytatott.

Több is a mű, mint a Nobel-díjasok munkásságának, életútjának bemutatása. Tulajdonképpen az egész tudományos élet, annak minden pozitív és negatív vonása kirajzolódik a fejezetekből. Talán szerencsésebb lett volna a címben *Road* helyett *Roads*-t írni, hiszen a kutatói magatartások, szemléletek és pályák, melyek végül is a Nobel-díj elnyerésére vezettek, rendkívül különbözőek: sok út vezethet el a legnagyobb tudományos elismerésig. (Eltérően azonban a „minden út Rómába ve-